

דמות המורה

מטרת השיעור

זיהוי מאפיינים חברתיים בדמותו של המורה, המשמעותיים ללמידה.

רציונל

השיעורים האחרונים עסקו בחינוך בתוך המשפחה ובתוך הבית. בשיעור זה נחזור למערכת החינוך תוך התמקדות במורה כסוכן מרכזי של המערכת. תפקידו של המורה מבוסס על העברת ידע, אך מורכב מממדים נוספים התובעים ממנו להתייחס לתלמיד באמצעות מכלול שלם של היבטים: רגשיים, חברתיים, משפחתיים, יכולות קוגניטיביות ועוד. השאלה שנעסוק בה היא זו: כיצד ניתן ליישם את הערכים הנלמדים מתוך המקורות בחיי היומיום בתוך מערכת החינוך? מצד אחד, האפשרויות של הורים לבחור את המורים בתוך המערכת מצומצמות; מצד שני, דעה מגובשת של הורים על דמות המורה יוצרת הדים בתוך המערכת ומשפיעה על התנהגותם של מורים ומנהלים.

מבנה השיעור

1. מורה משמעותי בעיני – נקודת מבט אישית 30 דקות
חברי הקבוצה משתפים בסיפורים על מורים הזכורים להם לטוב ולרע כדי ליצור חיבור אישי לנושא ולהגיע לרשימה של התנהגויות רצויות של מורים.
2. הזכות להיות מלמד תינוקות - לימוד בחברותא 75 דקות
בחברותא נלמד שני סיפורים תלמודיים. במרכז כל סיפור עומד מורה שיש לו גישה ייחודית ללימוד ולתלמידים.
3. להרביץ תורה - לימוד מונחה 45 דקות
לימוד של סיפור המציג שתי גישות בחינוך: האחת דוגלת בהשקעה במצוינות ובלמוד ליחידים והשנייה דוגלת בהשקעה רחבה ומקיפה בכל שכבות האוכלוסייה. דמות המורה בכל אחת מהן שונה מהותית.

מהלך השיעור

1. מורה משמעותי בעיני - נקודת מבט אישית

חומרים
זמן 30 דקות

פתיחה

בשיעורים הקודמים עסקנו הרבה במקומו של ההורה בחינוך ובדרכים שהוא מעביר מסרים בבית. בשיעור הזה נתמקד בדמותו של המורה, כיצד הוא נתפס בעיני הילד וכיצד הוא תופס את תפקידו כמחנך. אצל כל אחד מאתנו שמורים בזכרון מורים מסוגים שונים. יש מורים שהיו ללעג לתלמידיהם, יש מורים שכולם כיבדו ואהבו, ויש גם אלה שהיו "בסדר" ולא נותר מהם זיכרון מיוחד.

שאלות והנחיות לקבוצה

- נסו להיזכר בדמות חיובית (אפשר גם לא חיובית) של מורה מהעבר וספרו לקבוצה מקרה שאתם זוכרים הקשור אל הדמות.
- כיצד הייתם מאפיינים דמות של מורה משמעותי?

למנחה

השאלה הראשונה יוצרת חיבור בין המשתתפים דרך השיתוף בסיפורים האישיים. ההנחה היא שהחומרים שמורים אצל כל אחד ממשתפי הקבוצה וחשוב לצאת מהם כדי שהלימוד על כל שלביו יהיה מנקודת מבט אישית.

השאלה השנייה מבקשת מהמשתתפים לאפיין דמות מורה משמעותי בעזרת סיפור המתאר אותו.

בקבוצות שאפשר, כדאי לבקש מהמשתתפים לכתוב את רשימת התכונות המאפיינת מורה משמעותי ולבנות רשימה המוסכמת על הקבוצה כולה.

2. הזכות להיות מלמד תינוקות - לימוד בחברותא

חומרים
זמן 75 דקות
דף מקורות

במדרשים רבים מופיעות דמויות בעלות יכולות מיוחדות שאין לאנשים רגילים, כמו היכולת להוריד גשמים, להחיות מתים, להציל אנשים ועוד. במקרים רבים בודק המדרש בזכות מה ניחן אותו אדם ביכולת המיוחדת. בלימוד בחברותא נלמד שני סיפורים - כל סיפור מציג מורה שניחן ביכולת מיוחדת כזאת בזכות גישתו החינוכית. ננסה לחלץ מכל סיפור את העקרונות שלאורם הולך המחנך שבסיפור.

רב הזדמן למקום אחד, גזר תענית ולא בא הגשם.
ירד לפניו שליח הציבור.

אמר משיב הרוח ונשבה הרוח. אמר מוריד הגשם ובא הגשם.
אמר לו: מהם מעשיך?

אמר לו: מקרא תינוקות אני, ואני מקרא לבני עניים כבני עשירים, וכל שלא אפשר לו אינני לוקח ממנו דבר. ויש לי חבית של דגים וכל מי שפשע אני משחד אותו בהם, ומסדר לו ומפייס לו עד שבא וקורא.

רב איקלע להווא אתרא, גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. נחית קמיה שליחא דצבורא, אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם - ואתא מיטרא, אמר ליה: מאי עובדך? - אמר ליה: מיקרי דרדקי אנא ומקרינא לבני עניי כבני עתירי, וכל דלא אפשר ליה לא שקלינא מיניה מידי. ואית לי פירא דכוורי, וכל מאן דפשע - משחדינא ליה מינייהו, ומסדרין ליה, ומפייסין ליה, עד דאתי וקרי.

מתורגם על פי הרב עדין שטיינזלץ לתלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כד, עמוד א

ר' פרידא, היה לו תלמיד אחד שהיה שונה לו ארבע מאות פעמים וגמר [עד שהיה לומד]. יום אחד ביקשו אותו לדבר מצווה. שנה לו ולא למד.

אמר לו: הפעם מה שונה?

אמר לו: מאותה שעה, שאמרו לו לאדוני, שיש דבר מצווה, הסחתי דעתי, וכל שעה אמרתי, עכשיו עומד אדוני [ללכת], עכשיו עומד אדוני [ללכת].

אמר לו: תן דעתך ואלמד אותך.

חזר ושנה לו ארבע מאות פעמים נוספות.

יצאה בת קול ואמרה לו: האם נוח לך שיוסיפו לך ארבע מאות שנים, או שתזכר אתה ובני דורך לעולם הבא?

אמר: שנזכה אני ודורי לעולם הבא.

אמר להן הקדוש ברוך הוא: תנו לו זו וזו.

רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ארבע מאה זימני וגמר. יומא חד בעיוה למלתא דמצוה, תנא ליה ולא גמר. אמר ליה: האידנא מאי שנא? אמר ליה: מדהיא שעתא דאמרו ליה למר איכא מילתא דמצוה - אסחאי לדעתאי, וכל שעתא אמינא, השתא קאי מר, השתא קאי מר. אמר ליה: הב דעתך ואתני לך. הדר תנא ליה ארבע מאה זימני [אחריני] נפקא בת קלא ואמרה ליה: ניחא לך דליספו לך ארבע מאה שני, או דתיזכו את ודרך לעלמא דאתי? אמר: דניזכו אנא ודריי לעלמא דאתי. אמר להן הקדוש ברוך הוא: תנו לו זו וזו.

מתורגם על פי הרב עדין שטיינזלץ לתלמוד בבלי, מסכת עירובין, דף נד, עמוד ב

שאלות והנחיות לקבוצה

- בשני הסיפורים התלמידים אינם מצליחים ללמוד. מהן הסיבות לכך?
- אלו עקרונות חינוכיים מנחים את המלמדים להתגבר על הקושי?
- מה היישומים האפשריים של עקרונות אלה בימינו?

אסיף

- על אלו ערכים מבוססים העקרונות החינוכיים של מלמד התינוקות ושל רב פרידא?
- איך היינו רוצים לראות את המורים בבית הספר של ילדינו לאור הלימוד?

למנחה

שני המקורות מציגים בפנינו שתי דמויות של מלמדים, לכל אחד מהם זכות מיוחדת בשל גישתו החינוכית.

בסיפור הראשון מלמד התינוקות מצליח להוריד גשם, מה שלא הצליח רב (זה שמו), שהיה מחשובי האמוראים. התשובה של מלמד התינוקות נותנת לנו כר נרחב לדיון בנושא השיעור: איזו דמות מורה היינו רוצים לילדינו. מלמד התינוקות מציג את עצמו בפני רב במקצועו ולא בשמו הפרטי. הוא גאה להיות מלמד תינוקות למרות שלמקצוע זה מעמד נחות בקהילת המורים - רבנים בתקופה ההיא.

המלמד מציג לרב שלושה עקרונות בגישתו החינוכית:

- א. מלמד עניים כבני עשירים: לא ברור ממשפט זה אם הוא מלמד גם בני עשירים או רק עניים, אך הדגש הוא שהיחס שלו לעניים זהה ליחסו לעשירים בכל התחומים, למשל: ביכולת התלמידים, באמון ובשיטת הלימוד.
- ב. אינו לוקח דבר מן העניים: הוא אינו גובה מן העניים תשלום עבור ההוראה.
- ג. משחד את מי שפשע בדגים מתוך החבית: הוא מודע לכך שיש צורך בסיפוק צרכים נוספים של התלמיד כדי שהוא יוכל ללמוד. ייתכן שהילד רעב, והמלמד מספק את צרכיו הפיזיים, וייתכן שהילד נפגע מהמורה - והמלמד מספק את צרכיו הרגשיים. קשה לדעת אם יש משמעות לכך שהמלמד משחד דווקא בדגים ולא במשהו אחר, ואפשר להציע כאן פרשנויות שונות.

שלושת העקרונות מעידים על כך שדרכו החינוכית של המלמד בנויה על ערך בסיסי: לא לוותר על אף תלמיד בתלמוד התורה שלו, גם אם הוא עני וגם אם הוא מפריע. המלמד לא רק שאינו מסלק את התלמידים המפריעים, הוא מתאמץ לקרב אותם ולשמור עליהם!

בסיפור השני רב פרידא מצליח לזכות את כל בני דורו בעולם הבא ומוותר על שנות חיים ארוכות. התלמוד מעיד על רב פרידא שהייתה לו מסירות ללא גבול לתלמידיו. מסירותו של רב פרידא בנויה על דיאלוג: כאשר התלמיד אינו מבין גם לאחר 400 פעם, הוא אינו כועס, אלא מנסה להבין את הסיבה מתוך שיחה איתו.

התלמיד מסביר את הקושי שלו לקלוט את הנלמד בחשש שהנה בכל רגע המורה עומד ללכת, לחשש זה נלווים אי-נעימות על שהוא מעכב את המורה, או פחד פן לא יבין את חומר הלימוד אם המורה יקדים ויצא.

גישתו החינוכית של רב פרידא מצביעה על מודעות לשונות בין תלמידים ולכך שיש להתייחס לכל אחד באופן המתאים לו.

השאלה השנייה מבקשת מהמשתתפים לבחון את יישוּם המעשי של ערכים אלה. אמנם בדרך כלל ההורים אינם אלה שבוחרים את המורים, אך השקפת עולם ברורה של הורים לגבי דמותו של המורה יכולה להשפיע במעגלים שונים, פרטיים וציבוריים. במעגל הפרטי, יכולת ההשפעה של ההורה מתקיימת במפגש האישי עם המורה, שבו יציג את ציפיותיו מתפקידו של המורה. במעגל הקהילתי, קבוצת הורים בעלי תפיסה משותפת משפיעה על המדיניות החינוכית בבית הספר. במעגל הציבורי, אידאולוגיה שונה עשויה לצבור כוח עד כדי כרוסום בתיאוריות השולטות ויצירת שינוי של ממש. השינוי יכול לה תבטא בהתנהגות המורים, בגישה החינוכית הכוללת וכדומה.

3. להרביץ תורה - לימוד מסכם

זמן
45 דקות

חומרים
דף מקורות

ריש לקיש היה מציין [מסמן] את מערות הקבורה של חכמים, כאשר הגיע אל מערתו של רבי חייא נעלמה ממנו, ולא יכול למוצאה, חלשה דעתו.

אמר: ריבוננו של עולם לא פלפלתי תורה כמותו?

יצתה בת קול ואמרה לו: תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא ריבצת.

כאשר היו רבים ר' חנינא ור' חייא:

- אמר לו ר' חנינא לר' חייא: וכי עימי אתה רב חס ושלום? ! אם תשתכח תורה מישראל אחזיר אותה בפלפולי.

- אמר לו ר' חייא לר' חנינא: עימי אתה רב? ! שעשיתי שלא תשתכח תורה מישראל.

מה אני עושה - אני הולך וזורע פשתן, ושזור ממנו רשתות, וצד צבאים, ומאכיל מברשם ליתומים, ועושה מגילות, וכותב חמישה חומשים, ואני הולך לעיר ומלמד לחמישה תינוקות חמישה חומשים, ומלמד משנה לשישה תינוקות שישה סדרים. ואני אומר להם: עד שאחזור ואבוא לכאן, תלמדו מקרא זה לזה, ולמדו משנה זה לזה, ועל ידי כך עושה אני לתורה שלא תישכח מישראל.

ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, כי מטא למערתיה דרבי חייא איעלמא מיניה. חלש דעתיה, אמר: רבוננו של עולם לא פלפלתי תורה כמותו? יצתה בת קול ואמרה לו: תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת. כי הוּוּ מינצו רבי חנינא ורבי חייא, אמר ליה רבי חנינא לרבי חייא: בהדי דידי קא מינצית? חס וחלילה, אי משתכחא תורה מישראל מהדרנא לה מפילפולי! - אמר ליה רבי חייא לרבי חנינא: בהדי דידי קא מינצית? דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל? מאי עבידנא, אזלינא ושדינא כיתנא, וגדילנא נישבי, וציידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי, ואריכנא מגילתא וכתבנא חמשה חומשי, וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי,

ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו: עד דהדרנא ואתינא - אקרו אהדדי ואתנו אהדדי,
ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל.

מתורגם על פי הרב עדין שטיינזלץ לתלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף פה, עמוד ב

שאלות והנחיות לקבוצה

- מה ההבדל בין שיטת הלימוד של ר' חנינא לזו של ר' חייא?
- מה מוסיף ר' חייא על הגישות החינוכיות של ר' פרידא ושל מלמד התינוקות?

למנחה

אפשר לראות ב'ר' חייא ו'בר' חנינא מייצגים של שתי אסכולות חינוך שונות. ר' חנינא המפלפל בתורה מייצג את האסכולה שטוענת שיש להשקיע בשכבת עילית ולהכשיר אותה להנהגה גם במחיר ויתור על לימוד לכל העם. ר' חייא המרבה תורה מייצג את האסכולה שטוענת שיש ללמד את כל שכבות האוכלוסייה גם במחיר של ויתור על איכות.

הסיפור על ר' חייא ור' חנינא פותח בסיפור מקדים על ריש לקיש שלא מוצא את מקום קבורתו של ר' חייא. בת הקול מסבירה שהכישלון במציאת מקום הקבורה קשור בעובדה שריש לקיש לא הרביץ תורה כמו רבי חייא, אלא הסתפק בפלפול בתורה. בת הקול באה לחזק את האמירה של חז"ל כנגד אסכולת הלימוד של ר' חנינא, שהייתה מקובלת באותם ימים.

המתח בין לימוד לשכבה מצומצמת לבין לימוד לכל שכבות האוכלוסייה הוא מתח הקיים בכל מערכת חינוך, בודאי במערכת החינוך הריכוזית של ימינו. סוגיה זו תלווה אותנו גם בשיעורים נוספים בהמשך.

ר' חייא מוסיף על הגישות החינוכיות שהכרנו בלימוד בחברותא את הראייה הכוללת של התלמיד; הוא דואג לכל צרכי הילד ולא רק ללמידה. הוא מתחיל את הלימוד בזריעת הפשתן ובהכנת הרשתות ומגיע ללימוד רק בסוף. הדרך של ר' חייא מביאה לכך שלא תשכח תורה מישראל.

את אופן לימוד התורה בסיפור זה, אפשר להחיל על כל סוגיה חינוכית כמו: חינוך נגד אלימות או חינוך לערכים. רק ראייה כוללת של הסוגיה וטיפול בה מן היסוד יביאו לכך שהלימוד לא יישכח.

סיכום

דמות המורה המצטיירת משיעור זה היא כמעט אידיאלית. הצגת דמות אידיאלית מתוך המקורות באה לסמן את המקום שאליו אנו שואפים מתוך הכרה במרחק המתמיד בין מציאות לאידיאל. הגדרת האידיאל משמשת מצפן ויוצרת מעגלים של השפעה בבית הספר, בקהילה ואפילו במערכת כולה.

הזכות להיות מלמד תינוקות - לימוד בחברותא

רב הזדמן למקום אחד, גזר תענית ולא בא הגשם.
ירד לפניו שליח הציבור.
אמר משיב הרוח ונשבה הרוח. אמר מוריד הגשם ובא הגשם.
אמר לו: מהם מעשיך?
אמר לו: מְקַרָא תינוקות אני, ואני מקרא לבני עניים כבני עשירים, וכל שלא אפשר לו אינני לוקח ממנו דבר. ויש לי חבית של דגים וכל מי שפשע אני משחד אותו בהם, ומסדר לו ומפייס לו עד שבא וקורא.

רב איקלע להווא אתרא, גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. נחית קמיה שליחא דצבורא, אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם - ואתא מיטרא, אמר ליה: מאי עובדך? - אמר ליה: מיקרי דרדקי אנא ומקרינא לבני עניי עתירי, וכל דלא אפשר ליה לא שקלינא מיניה מידי. ואית לי פירא דכוורי, וכל מאן דפשע - משחדינא ליה מינייהו, ומסדרין ליה, ומפייסין ליה, עד דאתי וקרי.

מתורגם על פי הרב עדין שטיינזלץ לתלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כד, עמוד א

ר' פרידא, היה לו תלמיד אחד שהיה שונה לו ארבע מאות פעמים וגמר (עד שהיה לומד). יום אחד ביקשו אותו לדבר מצווה. שנה לו ולא למד.
אמר לו: הפעם מה שונה?
אמר לו: מאותה שעה, שאמרו לו לאדוני, שיש דבר מצווה, הסחתי דעתי, וכל שעה אמרתי, עכשיו עומד אדוני (ללכת), עכשיו עומד אדוני (ללכת).
אמר לו: תן דעתך ואלמד אותך.
חזר ושנה לו ארבע מאות פעמים נוספות.
יצאה בת קול ואמרה לו: האם נוח לך שיוסיפו לך ארבע מאות שנים, או שתזכו אתה ובני דורך לעולם הבא?
אמר: שנזכה אני ודורי לעולם הבא.
אמר להן הקדוש ברוך הוא: תנו לו זו וזו.

רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ארבע מאה זימני וגמר. יומא חד בעיוה למלתא דמצוה, תנא ליה ולא גמר. אמר ליה: האידנא מאי שנא? אמר ליה: מדהיא שעתא דאמרו ליה למר איכא מילתא דמצוה - אסחאי לדעתאי, וכל שעתא אמיןא, השתא קאי מר, השתא קאי מר. אמר ליה: הב דעתך ואתני לך. הדר תנא ליה ארבע מאה זימני [אחריני] נפקא בת קלא ואמרה ליה: ניחא לך דליספו לך ארבע מאה שני, או דתיזכו את ודרך לעלמא דאתי? אמר: דניזכו אנא ודריי לעלמא דאתי. אמר להן הקדוש ברוך הוא: תנו לו זו וזו.

מתורגם על פי הרב עדין שטיינזלץ לתלמוד בבלי, מסכת עירובין, דף נד, עמוד ב

- בשני הסיפורים התלמידים אינם מצליחים ללמוד. מהן הסיבות לכך?
- אלו עקרונות חינוכיים מנחים את המלמדים להתגבר על הקושי?
- מה היישומים האפשריים של עקרונות אלה בימינו?

להרביץ תורה

ריש לקיש היה מציין (מסמך) את מערות הקבורה של חכמים, כאשר הגיע אל מערתו של רבי חייא נעלמה ממנו, ולא יכול למוצאה, חלשה דעתו.

אמר: ריבוננו של עולם לא פלפלתי תורה כמותו? יצתה בת קול ואמרה לו: תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא ריבצת. כאשר היו רבים ר' חנינא ור' חייא:

- אמר לו ר' חנינא לר' חייא: וכי עימי אתה רב חס ושלום?! אם תשתכח תורה מישראל אחזיר אותה בפלפולי.

- אמר לו ר' חייא לר' חנינא: עימי אתה רב?! שעשיתי שלא תשתכח תורה מישראל.

מה אני עושה - אני הולך וזורע פשתן, ושוזר ממנו רשתות, וצד צבאים, ומאכיל מבשרם ליתומים, ועושה מגילות, וכותב חמישה חומשים, ואני הולך לעיר ומלמד לחמישה תינוקות חמישה חומשים, ומלמד משנה לשישה תינוקות שישה סדרים. ואני אומר להם: עד שאחזור ואבוא לכאן, תלמדו מקרא זה לזה, ולמדו משנה זה לזה, ועל ידי כך עושה אני לתורה שלא תישכח מישראל.

ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, כי מטא למערתיה דרבי חייא איעלמא מיניה. חלש דעתיה, אמר: רבוננו של עולם לא פלפלתי תורה כמותו? יצתה בת קול ואמרה לו: תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת. כי הוה מינצו רבי חנינא ורבי חייא, אמר ליה רבי חנינא לרבי חייא: בהדי דידי קא מינצית? חס וחלילה, אי משתכחא תורה מישראל מהדרנא לה מפילפולי! - אמר ליה רבי חייא לרבי חנינא: בהדי דידי קא מינצית? דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל? מאי עבידנא, אזלינא ושדינא כיתנא, וגדילנא נישבי, וציידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי, ואריכנא מגילתא וכתבנא חמשה חומשי, וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו: עד דהדרנא ואתינא - אקרו אהדדי ואתנו אהדדי, ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל.

מתורגם על פי הרב עדין שטיינזולץ לתלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף פה, עמוד ב